

MIKALJA I KAŠIĆ: Kako se nekad govorilo u Dalmaciji

Zahvaljujući lingvistima, 'prvi moderni rječnik hrvatskog' ponovno je dostupan

PIŠE
ZELJKO
IVANJEK

Prije dva mjeseca Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje predstavio je pretisak "Blaga jezika slovinskoga" (1649) Jakova Mikalje, koji se potpisao kao "Jacobi Micalia". "Blago" je jučer bilo, opet, predstavljeno u povodu Međunarodnog dana materinskog jezika u DHK.

Pretisku u jednome svešku, na više od 900 stranica, dodan je drugi svezak: "Transkripcija i leksikografska interpretacija" na gotovo 1100 stranica, koji potpisuje ekipa lingvista na čelu s Darijom Gabrić Bagarić (autorica koncepcije i popratne studije), uz koju su radile Marijana Horvat, Ivana Lovrić Jović i Sanja Perić Gavrančić. To su imena kojima vrijedi zahvaliti na svečanosti jezika, na ponovno dostupnom "prvom modernom rječniku hrvatskog".

Dalmatinci i Slavonci

mio na crnomorskoj obali sastavljanja rječnika "jezika slovinskog". Sa zgotovljenim se rječnikom vratio u Italiju, odnosno u Loreto, gdje je bio imenovan hrvatskim ispovjdnikom u svetištu Gospe Loretske, gdje je preminuo 1. prosinca 1654.

One tri spomenute dubrovačke godine bile su nekako presudne za Mikalju. U tamošnjoj gimnaziji imao je, naime, jedinstvenog rektora. To je bio Bartol Kašić (1575-1650), pisac prve hrvatske gramatike (1604), prevoditelj otisnutog "Rituala rimskog" (1644) i neotisnute "Biblije" (sve do 1999), Cassius odnosno Kašić bio je više od starijeg učitelja i uzora Mikalji. Pritom treba dodati da je Kašić još 30-ih u Dubrovniku radio,

mo jednom proputovanju, i to eventualnom, zabilježio toli-ko velik broj riječi što pripadaju onomastici, i to baš "slavonskoj", i to baš onim područjima koja je opisivao Kašić u tada još neobjavljenoj "Autobiografiji", premda se iz Temišvara vraćao u Rim preko slovačke Trnave. Očito, njih su dvojica razmijenili dobar dio tih riječi još u Dubrovniku.

Amerika je bila 'otok'

Za Mikalju je "Amerika" bila otok, tek je trebala postati kontinentom. Izvanredno je, tko zna kakvim čudom, poznavao Provansu (Arles, Avignon). Mogao se na proputovanju okupati u Balatonskom jezeru, te se njegovoj pojavi u "Blagu" ne čudim. Pretpostavljam da je rijeku Bosut, za koju je čuo od Kašića, pretvorio u "Bozrut" u Ungariji. Mogao je proći kroz Budim, ali jednako tako kroz Budvu i Cavtat - sva ta mjesta, dakako, "stoje" u "Blagu". Ali, rijeku "Dravu" Mikalja je mogao dobiti jedino od svog rektora. I za "Dunav" je prvo mogao od njega čuti; tek zatim ga je slijedio da bi dospio do Trnave.

Jakov Mikalja
Blago jezika slovinskoga
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Dalmatinci i Slavonci

Što reći "dobrohotnome čita-
telju" o ovom "slovníku u ko-
mu izgovaraju se riječi slovinske
latinski i dijački", a koji
njen sastavljač, inače pripadnik
Družbe Isusove, kao što je to i
drugi naš rječničar Juraj Habdelić,
još naziva "Thesaurus linguae
illyricae sive dictionarium
illyricum"? Bez ulaženja u moguće
rasprave, treba reći da Mikalja
imenicu Slovinac određuje ovako:
"Dalmatin - slauono, dalmatino -
Illyricus, ci; Dalmatia, ae; Macedonia,
ae". Slovinke zemlje jesu Slavonija
i Dalmacija, pa zatim Ilirik itd. Da
ne bude nesporazuma, evo kako
određuje Hrvaciju: "hrvatska
zemlja - Croatia - Illyris, dis;
Illyricum, ci: Croatia, ae". Hrvat
mu je "croata - Illyricus".

U ovom rječniku moliški Hrvat
Mikalja (1601-1654) daje presjek
govornog hrvatskog svoga vremena,
pretežno dalmatinskog, odnosno
čakavskog. Kada je završio drugu
godinu isusovačkog novicijata u
Rimu, poglavari reda poslali su ga
u Dubrovnik (1630-33), gdje je bio
učitelj gramatike u gimnaziji svoga
reda. Inače, u pismu generalu reda
Vitteleschiju izrazio je želju za
misijskim djelovanjem.

Poslije će Mikalja postati misionar
u Turskoj Panoniji, u Temišvaru
(1637-1645). Vjerojatno je bio sretan
služeći u turskim zemljama iz kojih su
izbjegli njegovi preci, kao i mnogi
drugi kršćani. Možda su ovi prostori
bili jednako daleki njegovim rimskim
priateljima kao Bombay i Addis
Abeba. Ali, njemu su predstavljali
daleko više. Zato se i pri-

Stoljetne fraze

Zanimalo me koje su fraze od
Mikaljina vremena zaživjele i
preživjele do danas. Ima ih, za
pravo, velik broj. Evo samo
nekih: doći na ništa, govoriti u
(kroz) nos, imati jednu stvar
na vrh jezika, imati dug jezik,
prodavanje pod svijetlu (roga),
mana (slatko piće) koja pada s
neba, pustiti vodu (mokriti),
od vrha glave do dna pete,
omlatiti glavom o zid, pitipri-
korazloga, puknuti od velika
pitja i pitja, činiti od sebe smih,
staviti komu bubu u uho itd. • Ž. I.

među ostalim, na svojoj "Autobiografiji
isusovca Bartola Kašića".

Jezikoslovna suradnja

Dakako, Pažanin Kašić mogao je
četvrt stoljeća mladem kolegi po
Družbi i jeziku dati niz korisnih
naputaka za snalaženje u budućoj
misionarskoj misiji. No, jednako tako
mogao mu je prenijeti svoja znanja
o hrvatskom, ma kako ga oni zvali
među sobom: ilirskim, slovinskim,
dalmatinskim, hrvatskim, slavonskim
itd. Iz Mikaljina "Blaga jezika
slovinskog" sasvim je jasno da je
Kašić mladome kolegi poklanjao ne
samo svoja znanja i spoznaje, nego i
pojedine riječi. Teško bi bilo, dakako,
raspoznati i raščitati mnoge riječi,
potezati se između Fausta Vrančića
i Bartola Kašića kao njihova izvora,
no nešto je lakše obratiti pozornost na
imena gradova, rijeka, planina i
zemalja.

Teško da je Mikalja na sa-

nje ga čuti; tek zatim ga je slijedio
da bi dospio do Trnave. Na stranu
"Istrija" i "Ilirijanska država", pažnju
su mi privukle druge dvije natuknice.

Prva se odnosi na grad u Srimu
(Srijemu): "Mitrovica". U njemu je
prebivao Kašić i opisao ga u "Autobiografiji".
Jednako tako, u oči upada jedna
rijeka koja svakako nije na razini
Dunava, Drave, pa ni Save. To je
rijeka "Karašica" uz koju Mikalja
piše: "rijeka uz Valpovo - Valpo,
fiume". No, pritom je zanimljivo da
Mikalja u "Blagu" ima i "Valpo,
rijeku", koju na talijanskom piše kao
- Karašicu. Bilo kako bilo, uz svaku
slovinsku riječ donosi prijevode na
"dijački" talijanski te na latinski jezik.

Pa ipak, nekoliko riječi "Blaga
jezika slovinskog" ne predstavlja ni
zrno jezičnog bogatstva skupljenog
među koricama ovih dvaju svezaka
čudesnog i brižno pripravljenog
pretiska. Stručnjaci se još spore
sadrži li samo "Blago" 25.000 ili
30.000 riječi, zato što mnogi ne
zbrajaju nenatukničke riječi. Evo ih
nekoliko: "asmatiko" se skriva pod
natuknicom "sipljiv", "djevica" je
završila pod "grieh", "docije" se
javlja pod "janje", a "dvadeset i
pet" utonulo je u "mladosti" što
traje od 14. do 25. godine.

Mikalja je prvenstveno zapisivao
riječi Dalmacije i Dubrovnika, te je
time stvorio "prvi trojezični rječnik s
hrvatskim polaznim i talijanskim i
latinskim kao ciljnim jezicima". Bio je
to "pionirski zahvat u hrvatskoj
leksikografiji", te ujedno prvi pokušaj
organiziranja grada u zaokružene
rječničke jedinice. •